

Dacoromania. Lahrbuch für östliche Latinität, 1, 1973, Ed. Paul Miron, Freiburg/München, Edit. Karl Alber.

Pentru cititorul interesat în progresele cercetării istoriei vechi și medievale timpurii a patriei, apariția lucrării de față reprezintă un deziderat împlinit, ea constituind concentrarea celor mai noi și mai argumentate date în legătură cu istoria Daciei după 271. Așa cum arată parțial și titlul, volumul reprezintă o culegere de lucrări din mai multe domenii (istorie, arheologie, lingvistică și etnografie) ale unor reprezentanți ai școlii românești și din străinătate care se ocupă de istoria Daciei într-un moment când viața ei în cadrul Imperiului roman s-a încheiat. Prilejul alcătuirii volumului l-a constituit colocviul societății „Mihai Eminescu” care a avut loc la Freiburg în decembrie 1971 cu tema: *Dacia după edictul lui Aurelianus (271) și nașterea poporului român*. Inițiatorul colocviului și redactorul principal al volumului de comunicări a fost prof. Paul Miron de la Universitatea din Freiburg. Un grup destul de mare de cercetători (istorici și filologi) semnează articole în acest volum.

Înainte de a face câteva observații asupra lucrării în general vom face o foarte scurtă trecere în revistă a sumarului cărții. Volumul are patru părți: istorie, arheologie, lingvistică și etnografie. Prima și cea de-a treia parte sînt cele mai ample.

Istorie: Vl. Iliescu, *Die Räumung Dakiens und die Anwesenheit der romanischen Bevölkerung nördlich der Donau im Lichte der Schriftquellen*, p. 5—28; A. Bodor, *Emperor Aurelian and the Abandonment of Dacia*,

p. 29—40; R. Vulpe, *Considérations historiques autour de l'évacuation de la Dacie par Aurelien*, p. 41—51; E.K. Chrysos, *Gothia romana. Zur Rechtslage des Föderatlandes der Westgoten im 4. Jh.*, p. 52—64; T. Zawadski, *L'idée de la reconquête de la Dacie*, p. 65—68; Em. Popescu, *Das Problem der Kontinuität in Rumänien im Lichte der epigraphischen Entdeckungen*, p. 69—77; I. Donat, *La vie pastorale chez les Roumains et ses problèmes*, p. 78—103; Șt. Ștefănescu, *Les premières formations étatiques sur le territoire de la Roumanie*, p. 104—113; S. Papacostea, *Selbstwusstsein oder eingeführtes Streugel: der Romanitätsgedanke der Rumänen im Mittelalter*, p. 114—123; A. Ambruster, *Sinn und Bedeutung des Begriffs „Romania” im rumänischen Mittelalter*, p. 124—134.

Arheologie: K. Horedt, *Das archäologische Bild der romanischen Elemente nach der Räumung Dakiens*, p. 135—148; D. Tudor, *Preuves archéologiques attestant la continuité de la domination romaine au nord du Danube après l'abandon de la Dacie sous Aurelien (III^e—V^e siècle)*, p. 149—161; M. Petrescu-Dîmbovița, *Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Forschung über den Zeitraum von 3.—10. Jh. östlich der Karpaten*, p. 162—173.

Lingvistică: Al. Rosetti, *Considérations sur la formation de la langue roumaine*, p. 177—182; P. Miron, *Die rumänische*

SCIVA, tomul 25, nr. 2, București, 1974, p. 315—324.

Sprachgemeinschaft, p. 183 — 188; I. I. Russu, *Die autochthonen Elemente im Wortschatz der rumänischen Dialekte*, p. 189 — 196; C. Poghir, *Sur les éléments de substrat du roumain*, p. 197 — 209; S. Stati, *Le Latin oriental et la reconstruction du roumain commun*, p. 210 — 214; A. Avram, *Sur le caractère roman de la phonétique et de la phonologie du roumain*, p. 215 — 221; M. Caragiu — Marioțeanu, *Les idiomes romans sud-danubiens du point de vue typologiques*, p. 222 — 227; G. Schramm, *Der rumänische Name der Donau*, p. 228 — 236; I. Ronca, *Presunti o probabili iranismi nell'onomastica daco-getica secondo la Geografia di Tolomeo*, p. 237 — 251.

Etnografie : M. Pop, *Genuine romanische Elemente in der rumänischen Volkstradition*, p. 255 — 262; D. Pop, *La question de l'héritage latin dans le folklore roumain*, p. 263 — 269.

La sfârșit volumul are indici : I, de autori și nume de persane; II, de toponime și nume de popoare.

Așa cum reiese din sumar, autori, reprezentând cercetarea noastră, alături de specialiști din străinătate care se ocupă de problema romanității orientale, încearcă să completeze, să explice prin puncte noi de vedere (rezultate ale celor mai recente cercetări) condițiile, felul și data când s-a făcut retragerea administrației romane din Dacia, situația acestui teritoriu în perioada următoare acestui eveniment. Sunt prezentate deci aspecte ale procesului de formare al poporului și limbii române și moștenirea tradițională în legătură cu acest eveniment. Din punct de vedere cronologic evenimentele se opresc la apariția primelor formații statale românești. Este pentru prima dată când se încearcă o asemenea „concentrare” de forțe în legătură cu problema continuității daco-romanilor, prima însumare a tuturor factorilor cercetării care pot aduce contribuții la această temă. De aceea apariția volumului este foarte importantă. Desigur că acest început frumos va fi continuat și apelându-se la toți specialiștii științelor respective se vor putea aduce noi contribuții în legătură cu problema continuității.

Părăsirea Daciei, retragerea administrației și trupelor romane reprezintă din punct de vedere istoric o frângere bruscă a existenței unor provincii romane (cele trei Dacii). Dar acest eveniment nu a însemnat nici o clipă încetarea legăturilor între populația rămasă aici și Imperiul roman. Ba mai mult, este evident că nici romanii nu au renunțat la stăpânirea unor părți din Dacia pentru siguranța graniței lor pe fluviu. Motivul care ne-a îndemnat să prezentăm volumul este contradicția dintre două articole semnate de T. Zawadzki, *L'idée de la reconquête de la Dacie*, p. 65 — 68 și respectiv D. Tudor, *Preuves archéologiques attestant la continuité de la domination romaine au nord du Danube après Aurelien (III^e — V^e siècle)*, p. 149 — 161. D. Tudor susține pe bună dreptate și cu dovezi incontestabile, că după Aurelian au fost efectuate recuceriri de teritorii la nord de Dunăre în Oltenia. Teza domniei sale reprezintă un punct de vedere al istoriografiei românești acceptat de mulți ani¹. T. Zawadzki înclină să creadă că recucerirea Daciei a fost mai mult o „idee” decât o realizare, că ea a fost limitată numai la partea de sud a Olteniei, și că opinia publică românească însăși (!!) nu pare a considera această recucerire decât un succes efemer și nu o veritabilă ocupare a Daciei.

De la bun început trebuie să afirmăm că ne situăm pe o poziție opusă „ideii” că recucerirea Daciei a rămas doar o „idee”, și că opinia publică românească ezită în a crede că s-au efectuat recuceriri reale la nord de fluviu. În primul rând trebuie să pornim de la fapte: retragerea romanilor din Dacia nu a fost un eveniment izolat, ea s-a făcut după mijlocul secolului al III-lea în condiții când imperiul a trebuit să renunțe la mai multe teritorii (părți din Germania Inferior, Agri Decumates — teritoriul dintre

¹ D. Tudor, RIR, 10, 1940, p. 216 — 225; I. I. Russu, *Miscellanea Dacica. Constantin cel Mare Dacicus*, AIIN, 11, 1946 — 1947, p. 18 (extras); D. Tudor, *Istoria României*, I, București, 1960, p. 647 — 665; idem, *Oltenia romană*³, București, 1968, p. 425 — 459; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 464 — 474.

Dunăre și Rin —, Mesopotamia etc.). Nu trebuie uitat că dintre regiunile amintite Dacia este ultima din care se retrag romanii. Nici nu se știe astăzi cu precizie dacă toată Dacia a fost „părăsită” sau numai părți din ea. Începând cu Aurelianus încă, împărații romani au părăsit defensivă la granițe, purtând acțiuni intense pentru a readuce imperiul în hotarele sale mai vechi. Culmea redresării teritoriale este atinsă în timpul tetrarhiei și sub Constantin cel Mare. Acum sînt recucerite parțial sau în întregime teritoriile pierdute în timpul crizei militare de la mijlocul secolului al III-lea. Recucerirea Daciei nu este amintită numai de un singur izvor. Pot fi folosite mai multe surse antice pe această temă, iar dacă ne îndoiim de veridicitatea datelor oferite de izvoare în legătură cu Dacia (așa cum face T. Zawadski) atunci trebuie să facem acest lucru pentru toate teritoriile în discuție. Or, acest lucru ar fi deosebit de greu. Punînd în discuție greutatea unor argumente arheologice (pe care T. Zawadski pare a nu le cunoaște) în legătură nu numai cu Oltenia ci și cu Banatul, atunci devine foarte greu să se mai susțină că recucerirea Daciei a fost numai o idee. Dealtfel trebuie să recunoaștem că a fost o „idee” foarte frumcasă de vreme ce a durat aproape 75 de ani! Interpretarea în acest fel a unui izvor, necadrarea (și poate chiar necunoașterea) contextului istoric în legătură cu anumite regiuni și evenimente și îndeosebi ignorarea celor mai noi rezultate ale cercetării pot duce la astfel de ipoteze greșite. D. Tudor susține ipoteza recuceririi părții de sud a Olteniei argumentînd cu înălțirea apărării liniei Dunării cu fortificații situate la nord de fluviu și cu existența unei zone în care apar în chip constant urme arheologice databile în secolele IV și V². Argumentele domniei

sale sînt actuale pentru cunoștințele noastre de astăzi. Același lucru se poate susține însă și despre Banat. Cercetările mai vechi efectuate în Banat și cele mai recente executate mai ales în zona Porților de Fier au scos la iveală cîteva fortificații construite pe malul stîng al fluviului la sfîrșitul secolului al III-lea, sau care sînt refăcute în această perioadă³. Cercetări arheologice și descoperiri monetare mai vechi sau mai noi indică existența în Banat a unei circulații monetare foarte intense după data retragerii romanilor din Dacia și pînă la sfîrșitul secolului al IV-lea⁴. Este de ajuns cred, să amintesc că au fost descoperite aici monede din perioada mai sus amintită în 72 de puncte (localități), iar în 22 de puncte au fost descoperite 28 de tezaure monetare (cele mai multe conștinîd fiecare din cel puțin 1 000 de piese). Cum e și normal descoperirile de monede din secolul al IV-lea se grupează mai ales în așezările unde în perioada anterioară au fost așezări sau fortificații. Prezența într-un spațiu geografic relativ restrîns a unei concentrații așa masive de monetă — situație care nu se mai întîlnește nicăieri în Imperiul roman tîrziu — este dovada că circulația monetară se desfășoară la același nivel cu cea din imperiu, și deci zona este controlată de acesta. Alături de datele oferite de descoperirile numismatice mai aduc dovezi și cercetările arheologice care arată că la castelele de la Jupa (Tibiscum), Mehadia (Praetorium) și Teregova (Ad Pannonios) s-au efectuat refaceri care pot fi datate în secolul al IV-lea. Construirea valurilor în Banat tot în secolul al IV-lea (așa cum le datează cei mai mulți dintre specialiști), este o dovadă în plus pentru cele afirmate

³ N. Gudea, *Befestigungen am Banaterdonaulimes aus der Zeit der Tetrarchie*, Comunicarea la Congresul Internațional de la Mamaia, 1972.

⁴ D. Protase, *op. cit.*, p. 171—179. Lista lui D. Protase a fost completată cu o serie de descoperiri noi: N. Gudea, Banatica, 1971, p. 139—142; E. Chirilă — N. Gudea, Apulum, 10, 1972, p. 713—718; N. Gudea, Tibiscus, 2, 1972.

² D. Tudor, *Oltenia romană*³, p. 130, tezaurele monetare și descoperirile de monede izolate din secolul al IV-lea; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei*, București, 1966, p. 179—182, localitățile cu descoperiri monetare și tezaure din secolul al IV-lea și p. 112, 123, 131, localitățile în care viața romană continuă fără întrerupere.

mai sus⁵. Se vede că T. Zawadski, ori a neglijat ori nu a cunoscut aceste date.

Desigur este încă greu să se precizeze formele recuceririi romane la nord de fluviu, felul concret în care s-a realizat. Ar fi chiar hazardant să fixăm limitele ei. Recucerirea nu a afectat Dacia propriu-zisă în întregime ci numai partea ei de sud. Răspunsul cel adevărat îl vor da numai cercetările sistematice și dirijate spre această zonă. Astăzi, în actuala fază a cercetării, nimic nu se împotrivesc ipotezei pe drept susținute de istoriografia noastră că părți ale fostei Dacii sînt recucerite efectiv în timpul tetrarhiei și sub Constantin. Rămîn doar de precizat prin cercetări limitele acestei recuceriri și forma politică în care s-a realizat.

În pofida tematicii complexe pe care o cuprinde, *Dacoromania*, 1 se prezintă unitară și frumos concepută. Ea reprezintă un îndemn pentru continuarea studierii problemei formării poporului român. Poate că în ciuda tuturor „îndoielilor” și rezervelor istoria propriu-zisă și lingvistica vor trebui să „cedeze” în viitor locul lor arheologiei, știință care poate să mai aducă date concrete și noi în legătură cu această perioadă. *Dacoromania* este un pas însemnat în direcția colaborării tuturor științelor care pot aduce contribuții la rezolvarea unei teme atât de importante pentru istoria poporului nostru.

Nicolae Gudea

CONSTANTIN PREDĂ și H. NUBAR, *Histria III. Descoperirile monetare 1914 — 1970*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973, 258 p.

Volumul al III-lea al monografiei *Histria* este primul dintr-o serie consacrată tratării monografice a unor categorii de obiecte sau obiective arheologice bine delimitate, serie al cărei plan de perspectivă este publicat în cuvîntul înainte semnat de prof. D. M. Pippidi. Deosebit ca structură de volumele precedente, care reprezentau înmănușchiera unor studii cu preocupări diferite și semnate de autori diferiți, volumul pe care-l prezentăm tratează monografic o categorie de obiecte prin publicarea integrală a materialului. Prin aceasta, fiind vorba de monede, dar și prin comentariul cu care autorii însoțesc catalogul, volumul aduce un aport substanțial la mai buna cunoaștere a istoriei coloniei grecești de pe malul actualului lac Sinoe.

Catalogul cuprinde un număr de 2 114 monede, publicate cu referiri la lucrările de

specialitate și cu toate datele tehnice necesare (lipsește doar indicarea axului) unei cunoașteri amănunțite a fiecărui exemplar în parte. Mai mult decît atît, autorii au indicat locul de descoperire prin numele sectorului și data cînd aceasta s-a făcut, permițînd o lesnicioasă concordanță cu săpătura arheologică și cu rapoartele publicate pînă acum sau care se vor publica în viitor. Menționînd locul de păstrare al fiecărei monede și numărul de inventar se creează posibilitatea unor eventuale verificări sau a unor studii mai adîncite, atunci cînd, mai devreme sau mai tîrziu, ele vor deveni necesare.

În prima parte a catalogului C. Preda publică monedele grecești (p. 89—155, nr. 1—1 007), în părțile a doua și a treia H. Nubar publică monedele romane (p. 157—198, nr. 1 008—1 686) și bizantine (p. 198—233, nr. 1 687—2 049), în numărătoare continuă, după care urmează tezaurele avînd monedele numerotate separat pentru fiecare tezaur în parte. Dacă am socotit util să începem cu catalogul monedelor, partea a III-a din volum, definindu-i structura, căci în monografiile numisma-

⁵ K. Horedt, SCIV, 16, 1965, 4, p. 725—730; idem, Kvartalnik Historii Kultury Materialnej, 16, 1968, p. 39 și urm.; E. Dörner, V. Boroneanț, Ziridava, 2, 1968, p. 7—18; S. Soproni, EvkSzeged, 1969, p. 117—133; idem, ArchErt, 96, 1969, 1, p. 43—53.